

Міністерство освіти та науки України

- Кафедра історії України Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
- Кафедра історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
- Кафедра історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
- за участю Одеського історико-краєзнавчого музею
Відділу археології Криму і Північно-Західного Причорномор'я
Інституту археології НАН України

**Збірка наукових праць
(за матеріалами конференції 14-15 березня 2024 року)
м. Одеса**

«Історична, краєзнавча та літературна Одещина»

Електронне наукове видання

**Кафедра історії України Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

**Кафедра історії України та спеціальних історичних
дисциплін Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова**

**Кафедра історії України Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка**

**за участю Одеського історико-краєзнавчого музею
Відділу археології Криму і Північно-Західного
Причорномор'я Інституту археології НАН України**

**ІСТОРИЧНА, КРАЄЗНАВЧА ТА ЛІТЕРАТУРНА
ОДЕЩИНА**

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2024

УДК 94(477):(06)

У

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 22 від квітня 2024 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № ... від2024 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*

PhD Герасименко В. В. (Одеса) – *відповідальний секретар*

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Брюяко І. В. (Одеса)

Історична, краєзнавча та літературна Одещина: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2024. 151 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються історії Одещини та прилеглих українських територій. До неї увійшли публікації молодих дослідників, переважно з Одеси та Полтави, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених, аспірантів та студентів, що відбулася 14-15 березня 2024 р. у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Бачинська О. А.

д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ЗМІСТ

ПАНСЛАВІСТСЬКА ІДЕЯ У ГРОМАДІВСЬКОМУ ТА НАРОДНИЦЬКОМУ РУХАХ В УКРАЇНІ (70-ті рр. ХІХ ст.) <i>Ангельчук Дмитро, Савченко Віктор</i>	8
ПРОЦЕС УТВОРЕННЯ ЦЕРКОВНО-ПАРАФІЯЛЬНИХ ШКІЛ НА ОДЕЩИНІ В ХІХ ст.. <i>Артюх Ірина</i>	16
ІСТОРІЯ ТОПОНІМУ ОСТРОВА БЕРЕЗАНЬ ЗА ПИСЕМНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ <i>Березанський Антон, Коваленко Оксана</i>	21
ХРЕСТОВИЙ ПОХІД 1443 – 1444 РОКІВ ТА ПОДАЛЬША ДОЛЯ НАРОДІВ НА БАЛКАНАХ ТА ПІВНІЧНОМУ ПРИЧОРНОМОР'І (ЗА ДАНИМИ ПИСЕМНИХ ДЖЕРЕЛ) <i>Бруяко Петро, Серета Олександр</i>	25
МИНУЛЕ СТОРОЖИНЕЧЧИНИ ЗА ЕТИМОЛОГІЧНИМИ ТА ПИСЬМОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ <i>Гадинко Олександр</i>	30
ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ В ОДЕСЬКІЙ МІСЬКІЙ ДУМІ ТА УПРАВІ (НА ПРИКЛАДІ ПРОПОЗИЦІЙ МІСЬКИХ ГОЛІВ ОДЕСИ ІІ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.) <i>Герасименко Вікторія</i>	38
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПОЛТАВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ В.Г. КОРОЛЕНКА <i>Дементій Світлана, Бабенко Людмила</i>	48
ЗАСНУВАННЯ ВЕЛИКОЇ МИХАЙЛІВКИ: ПРОБЛЕМА ДАТУВАННЯ <i>Івис Вілен, Серета Олександр</i>	54
ІСТОРИЧНИЙ ЦЕНТР МІСТА ПОЛТАВИ У ПЕРСПЕКТИВІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ПАМ'ЯТОК: НА ПРИКЛАДІ БУДІВЛІ КАДЕТСЬКОГО КОРПУСУ <i>Луценко Іван, Бабенко Людмила</i>	60
ЗАСНУВАННЯ ОДЕСИ: ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДАТУВАННЯ	

Бруяко П. І.
магістрант 1 року навчання спеціальності
014 Середня освіта (Історія)
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», м. Одеса
Серета О. Г.
к. і. н., доцент кафедри історії України
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

УДК Л 94(4)''0375/1492

ХРЕСТОВИЙ ПОХІД 1443 – 1444 РОКІВ ТА ПОДАЛЬША ДОЛЯ НАРОДІВ НА БАЛКАНАХ ТА ПІВНІЧНОМУ ПРИЧОРНОМОР'Ї (ЗА ДАНИМИ ПИСЕМНИХ ДЖЕРЕЛ)

Похід 1443–1444 рр. є подією, яка часто обминається увагою в історичних екскурсах, присвячених хрестовим походам, попри усю його важливість та значення. За історичними наслідками похід, що був, фактично останнім загальним заходом християнського світу Європи у протистоянні туркам-османам, мав велике політичне значення. Він остаточно затвердив османське панування на Балканському півострові та надав Османській імперії змогу в повній мірі зосередитись на вирішенні інших проблем – насамперед, захопленні Константинополя та просуванні на терени Північного Причорномор'я. Варненська битва 10 листопада 1444 р., знаменувала безповоротне закінчення Хрестових походів.

Ключові слова: Османська імперія, Хрестовий похід, 1444 рік, джерела, наслідки.

Аспекти османської експансії на Балкани та Візантійські володіння у XV столітті є актуальними для сучасної медієвістики через зміни, які вони внесли як у політичну карту Європи, так і розвиток економічних зав'язків. Велике значення має і вивчення

опору народів, що мешкали на Балканах, який знайшов відображення в численних джерелах – як писемних, так і фольклорі. Переважна частина цих джерел не перекладена українською і не була предметом дослідження української історіографії.

На початку 40-х рр. XV століття теренами Європи почали поширюватися чутки про послаблення Османської імперії. Римсько-католицька церква давно мріяла виступити проти османів та вигнати їх з території Європи, але організації походу заважали внутрішні негаразди та політичні ускладнення в ряді держав. Тому плани стало можливим втілювати у реальне життя тільки у 1441 р., коли Хуньяді розбив Іскак-пашу, а згодом, у 1442 р. відбив атаку Чіхабеддіна-паші, бейлербея Румелії. Країни Західної Європи в цей час продовжували бути втягненими у серію військових конфліктів між Королівствами Англії та Франції та їх союзниками (Столітня війна). Тому на заклик Папи Римського Євгена IV здійснити новий хрестовий похід проти Османської імперії могли відгукнутися тільки східноєвропейські держави. Серед них були такі країни, як Королівство Угорщина, Королівство Польське, Князівство Валахія, Королівство Боснія, Королівство Хорватія, Сербська деспотія та інші.

В ході Хрестового походу виділяють ранній етап (битви біля Нішу та при Златиці) та заключний етап – битва біля Варни. Остання відбулася 10 листопада 1444 р. та закінчилася загибеллю короля Владислава III Ягеллончика (Варненчика) та повною поразкою війська християнської коаліції. Саме Варненська битва 1444 р. стала масштабною подією, що знайшла висвітлення у численних писемних джерелах – історичних творах, угорських та польських хроніках, спогадах учасників походу тощо.

Після османської перемоги під Варною, створивши добружанський плацдарм наступу на північний схід, відкрилась можливість заволодіти фортеці Кілія і Білгород. За твердження султана Баязида II, у подальшій експансії османів Кілія була «ключем до Молдови», в Білгород «запорукою у перемозі над поляками, чехами, угорцями і русами» [1, с. 12-13].

Одним з основних джерел, присвячених походу проти османів, є «Анали або хроніка славного королівства Польського»,

написані Яном Длугошем. Відомо, що Длугош ретельно описує бойовий порядок армії, але при цьому пише про присутність жінок, яких нібито набрали для кількісного збільшення армії та про те, що авангард складався з яничарів. Зважаючи на військову тактику, що її практикували османи, ці повідомлення здаються маловірогідними – яничари зазвичай складали особисту охорону султана та розташовувалися в центрі, тоді як в якості авангарду використовували азебів (селянське ополчення) та акинджів (легку кінноту). Також Длугош спочатку згадує, що короля було вбито у бою, але потім повідомляє, що про долю короля нічого невідомо. Отже, твір Яна Длугоша має ряд невідповідностей, хоча зображує цілісну картину подій 1443 – 1444 рр. Н. Мітев вважає, що детальний опис подій може говорити про те, що Длугош отримав інформацію від їх безпосереднього очевидця, можливо – одного із військовослужбовців короля [2, с. 298–299].

Можна згадати також «Історію Польщі», яку почав створювати на латинській мові у 1533 р. Б. Валовський, що так і залишилася незавершеною. Втім, твір вважають цінним джерелом з історії Варненської битви, бо автор приділив їй багато уваги. Валовський користувався працями Я. Длугоша та, можливо, листом Андреаса де Палаціо – потенційного інформатора Длугоша [3, с. 112]. В тексті Валовського можна знайти дані про загибель короля Владислава III Варненчика: «У запалі битви, коли Владислав власноруч порубав турків, одному з них вдалося повалити царського коня на землю, і в той же час ціла нова орда турків накинулась на короля і жорстоко вбила його» [3, с. 120].

Ще два маловідомих джерела були проаналізовані Н. Митевим, який дійшов до висновку, що вони обидва розповідають про зраду сербського деспота Георгія Бранковича [4]. Можливо, що саме ця зрада і стала однією з основних причин, що занапали християнську коаліцію під Варною. Перше присвячене походу Владислава Варненчика 1443 – 1444 рр. Мова йде про «Царство слов'ян» дубровницького бенедектинця та історика Мавро Орбіні, опубліковане у 1601 р. При написанні своєї праці Орбіні опрацював багато джерел, що не збереглися до нашого часу. В творі можна знайти повідомлення про союз, який правителі Далмації заключили зі східними державами та

відправку ними до Варни двох галер для боротьби проти «невірних». Тобто, джерело фіксує участь Далмації у коаліції християнських держав в подіях 1444 р. Крім того, автор висвітлює події, що призвели до негараздів у відносинах між сербським деспотом Георгієм Бранковичем та воєводою Трансильванії Яношем Хуньяді.

Друге джерело – «Сказання про Скендербега», написане у XVII столітті, оповідає про діяльність героя Албанії Георгія Кастриоті-Скендербега. Автор твору використав дані, що містилися у хроніках польського історіографа XVI ст. Марціна Бельського. Саме в цьому творі подано найбільш дискусійне повідомлення (яке, втім, може бути цілком достовірним) про зрадництво християнського флоту, коли християни переправляли воїнів з війська султана Мурада II через протоки за золоту монет з кожного [5, с. 175]. Останні два джерела подають різну і часто протилежну інформацію, але більшість з них повідомляють про зрадництво, яке здійснив саме християнський флот [4, с. 245]. Головним же винуватцем поразки християнського війська під Варною називають сербського деспота [6], який заважав проході Скендербега на допомогу до польського короля Владислава. Отже, в розгромі хрестоносної армії в битві 10 листопада 1444 р. біля Варни одним з головних факторів поразки стала пасивність сербського деспота Георгія (Ерика) Бранковича, яка зіграла фатальну роль.

Варненська битва – вирішальний епізод останнього хрестового походу християнських народів Східної Європи проти османів. Значущість подій 1443 – 1444 рр. та подальші події османської експансії вплинули на створення великої кількості різноманітних творів – польських, угорських, османських, італійських та багатьох інших, в яких вони були відображені. Розглянуті джерела є важливими для характеристики подій походу, причому останні два засвідчують, розкриваючи причини, зрадництво Георгія Бранковича, яке зіграло вирішальну роль у поразці хрестоносного війська у Варненській битві. Внаслідок цієї нищівної поразки балканські народи були змушені і надалі жити під іноземним пануванням, і їх доля у багатьох аспектах визначалася Османською імперією. Фактично, Варненська битва

стала ключовим моментом у подальшій експансії османів до центрально-східної Європи і зокрема на терени Північного Причорномор'я. Перемога під Варною створила плацдарм для подальшого наступу османів на північний схід.

Список використаних джерел

1. Середа А. Силистренско-Очаковскыят еялет през XVIII – нач. на XIX в.: Административно-териториално устройство, селища и население в Северозападното Причерноморие. Монография. София: Дио Мира, 2009. 262 с.
2. Митев Н. Антиосманските военни кампании на крал Владислав Варненчик от 1443 1444 г., отразени в «Анали или хроника на славното Полско кралство» от Ян Длугош. *Годишник на Историческия факултет*. 2017. Т.1. С.292-313.
3. Митев Н. Хрониката на Бернард Валовски като извор за сражението при Варна от 10 ноември 1444 година. *Известия на историческите музеи – Шумен*. 2017. Кн.17. С.109-124.
4. Митев Н. Два малко познати извора за походите на Владислав Варненчик от 1443 – 1444 г. *Списание епохи*. 2016. Т. XXIV. Кн.2. С.243-249.
5. Коларов Х. Два малко извесни извора за битката на народите на 10 ноември 1444 г. при Варна. *Известия на Народния музей – Варна*. 1970. Т. VI (XXI). С.171-193.
6. Повесть о Скандербеге. URL: <https://loveread.com.ua/povest-o-skanderbege-avtor-neizvesten--/page-5.html>